

kirenin en önemli bölümüdür (bk. ARAFÂ-TÛ'İ-ÂRİFİN). Ebû Tâlib Han'ın 1790-1792 yıllarında kaleme aldığı *Hulâsâtü'l-efkâr*'ı (Kalküta 1827), Lutf Ali Beg'in 1779'dan sonra tamamladığı *Âteşkede'si*, Ali İbrâhim Han'ın *Şuħuf-i İbrâhîm*'i, Hint asıllı Kudretullah Hân-ı Kupâmevî'nin 1842 yılında bitirdiği *Netâ'icü'l-efkâr*'ı şair kadrosu zengin tezkirelerdendir. Muhammed Tâhir-i Nasrâbâdî'nin 1672-1680 yılları arasında yazdığı *Tezkiretü's-su'arâ*' (Tezkire-i Nasrâbâdî) adlı eseri de Safevîler döneminin önemli tezkirelerindendir (Tahran 1938). Bismil-i Şîrâzî'nin *Tezkire-i Dilgüşâ'sı* Feth Ali Şah döneminde yaşayan 185 şair hakkındadır. Rızâ Kuli Han'ın *Riyâzü'l-ârifîn*'i mutasavvîf, âlim ve şairlerin biyografilerini içerir. Rızâ Kuli Han'ın 1871'de Nâsirüddin Şâh Kaçar adına yazdığı *Mecma'u'l-fuşâhâ*' İran şiir tarihinin temel kaynaklarından biridir.

Genel tezkirelerden başka, bir bölümünde kadın şairlere yer verilen tezkireler olduğu gibi yalnızca kadın şairlere ait tezkireler de kaleme alınmıştır. Farsça ilk kadın şuarâ tezkiresi olan *Cevâhirü'l-âcâ'ib* Fahrî-i Herâtî tarafından Ekber Şah'ın cülûsundan (1556) sonra yazılmıştır. Yirmi üç kadın şairin tanıtıldığı eser *Tezkiretü'n-nisâ*' adıyla da anılır (Leknev 1873). Şîr Ali Hân-ı Lüdi'nin 1102'de (1690) telif ettiği *Mir'âtü'l-hıyâl*'inde on beş kadın şair yer almaktadır (Kalküta 1831). XVIII. yüzyılın önemli tezkirelerinden *Âteşkede'si* birinci bölümünün "fürûğ" başlıklı kısmı da kadın şairlere ayrılmıştır. Muhammed Sıddık Ahundzâde-i Herevî'nin *Tezkiretü'n-nisâ'sı*, Keşâverz-i Sadr'in *Ez Râbî'a tâ Pervîn*'i, Ali Ekber Müşîr-i Selîmî'nin *Zenân-i Sulenverî* (I-III, Tahran 1956-1957) kadınlara ait diğer tezkirelerdir.

Aynı nazım türünde şiirleri olan şairlerin hal tercümelerinin ve şiirlerinden örneklerin bulunduğu tezkireler de vardır. Abdünnebî Fahrüzzamânî-i Kazvînî'nin *Meyhâne'si* (Lahor 1926), Ahmed Gülçîn-i Maânî'nin *Meyhâne'si* (Tahran 1980), Ali İbrâhim Han Halîl'in *Hulâsâtü'l-kelem*'i (yazılışı 1784), Âgâ Ahmed Ali'nin *Heft Âsumân*'ı (Kalküta 1873) bunların içinde yer alır. Safâ-yi Züvâre'nin *Encümen-i Rüşen*'i (1852), Mirza Tâhir-i Dibâcenigâr'ın *Genc-i Şâygan*'ı (Tahran 1856), Muhammed Bâkir Mirzâ-yi Hüsrevî'nin Kırmanşah Valisi İkbâlûddeve-i Gıfârî adına methiyeler yazan şairleri bir araya getirdiği *İkbâlûddeve'si* (1901) Kaçar-

lar döneminde yazılmış özel içerikli tezkirelerdendir. Belli bir dönemde veya bir sultan döneminde şiir yazmış, bir bölgede yahut şehirde yetişmiş şairleri konu alan tezkireler de vardır. Şah İsmâil'in oğlu Sâm Mirza'nın 1550-1561 yıllarında yazdığı *Tuħfe-i Sâmî'si*, Şeyh Ali Hazîn'in 1691 ile eserinin kaleme alındığı 1752 yılları arasında şiir yazmış bilginler ve çağdaş şairleri anlattığı *Tezkiretü'l-mu'âşirîn*'i, Ahmed Bigi Gürcü'nün *Encümen-ârâ'sı* (Tebriz 1343 hş./1964), Mahmûd Mirzâ-yi Kâçâr'ın *Sefînetü'l-Mahmûd*'u (1824), "Meftûn" mahlaslı Azerbaycanlı Abdürrezzâk Beg'in 1825'te yazdığı *Nigâristân-i Dârâ'sı* (Tahran 1342 hş./1963) bu tezkirelere örnek teşkil etmektedir.

Mahallî tezkirelerden Âzâd-ı Bilgrâmî'nin *Serv-i Âzâd*'ı, Hüseyin-i İllâhî'nin *Hazîne-i Genc*'i, Muhammed Hüseyin Şuâ-i Şîrâzî'nin *Şekeristân-i Pârs*'i (1313 hş./1934), Muhammed Ali Terbiyet'in *Dânişmendân-ı Âzerbâyçân*'ı (Tahran 1314 hş.), Nusretullah-ı Nühıyân'ın *Tezkire-i Şu'arâ-yı Simnân*'ı (1958), Aziz-i Devletâbâdî'nin *Sühanverân-ı Âzerbâyçân*'ı (Tebriz 1976), Erdeşîr Yezdî'nin *Sühanverân-ı Yezd*'i, Emîr Big-i Habîbzâde'nin *Genc-i Zerefşân* ve *Genc-i Bedaħşân*'ı, Muhammed Hüseyin Rükznâde-i Âdemiyet'in *Dânişmendân* ve *Sühan-serâyân-ı Fârs*'ı (Tahran 1958-1961), Mehdî-i Dirahşân'ın *Büzürgân u Sühan-serâyân-ı Hemedân*'ı (Tahran 1962) XIX. yüzyılda kaleme alınmış bu tezkirelerin önemli örneklerindedir.

XIX ve XX. yüzyıllarda Afganistan ve Tacikistan'da Farsça şiir yazan şairler için tezkireler kaleme alınmıştır. Bunlar arasında Kârî Rahmetullah Vâzih-ı Buhârî'nin *Tuħfetü'l-ahbâb fi tezkireti'l-aşhâb*'i (1871), Efdal Mahdûm Pîrmestî-i Buhârî'nin *Efdalü't-tezkâr fi zikri's-su'arâ'i'l-eş'âr*'ı (1904), Mâge Rahmânî-i Efgânî'nin *Perde-nişân-ı Sühangûy*'u (1950-1951), Ebû'l-Kâsım Abdülhakîm Rustâkî'nin *Behâr-i Atgânî'si* (1350 hş./1971) sayılabilir. Muhammed Sadîk Han Hışmet'in XIX. yüzyılın sonlarında yazdığı *Tezkiretü's-su'arâ-yı Hışmet*'i (*Nâme-i Hüsrevân*), Abdî-i Buhârî'nin 1904'te hazırladığı *Tezkiretü's-su'arâ-yı Mûte'ahşîrîn-i Buħârâ'sı* (Duşanbe 1983), Ni'metullah Muhterem-i Buhârî'nin 1908'de tamamladığı *Tezkiretü's-su'arâ-yı Muhterem*'i (Duşanbe 1975) ve Şerifcan Mahdûm Sadr Ziyâ'nın *Tezkâr-i Eş'âr*'ı (1905-1907) Tacikistan'da Farsça şiir söyleyen şairleri kapsamaktadır. Farklı coğrafyalarda Farsça

şiir yazan şairlere dair çok sayıda tezkire üzerine çalışmalar yapılmış, bu çalışmalarda tezkirelerin yüzyıllara göre dağılımına ilişkin rakamlar verilmiştir. Buna göre XIII. yüzyılda bir, XIV. yüzyılda iki, XV. yüzyılda yedi, XVI. yüzyılda otuz üç, XVII. yüzyılda elli sekiz, XVIII. yüzyılda yetmiş iki, XIX. yüzyılda 151 ve XX. yüzyılda 200 kadar tezkire yazılmıştır (Hüccetullah Asîl, II, 329). Bunlardan 350 kadarı basılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Devletşah, *Tezkiretü's-su'arâ*' (nşr. Fâtıma Alâka), Tahran 1385 hş.; Ali Şîr Nevâî, *Mecâlisü'n-nefâys* (haz. Kemal Eraslan), Ankara 2001, I, bk. hazırlayanın önsözü; Tahmasb, *Tezkire* (trc. Hicabi Kırangçı), İstanbul 2001; M. Tâhir Nasrâbâdî, *Tezkire-i Naş'âbâdî: Tezkiretü's-su'arâ*' (nşr. Muhsin Nâcî Nasrâbâdî), Tahran 1378 hş., I-II; Rızâ Kuli Han Hidâyet, *Tezkire-i Riyâzü'l-ârifîn* (nşr. Ebû'l-Kâsım Râdfer – Gîta Uşîdarî), Tahran 1385 hş.; Ali Rızâ Nakvî, *Tezkirenüvîst-ı Fârsî der Hind u Pâkistân*, Tahran 1343 hş.; Ahmed Gülçîn-i Meânî, *Târîh-i Tezkirehâ-yi Fârsî*, Tahran 1353 hş., I-II; Agâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 1988, I, 236-240; Sepîde Kûtî, "Tezkirenüvîst-ı Fârsî der Âsyâ-yi Miyanê", *Dânişnâme-i Edeb-i Fârsî* (nşr. Hasan Enûşe), Tahran 1376-80, I, 286-292; Hüccetullah Asîl, "Tezkire", a.e., II, 329-330; M. Rızâ Rebîiyan, "Tezkirenüvîst-ı Fârsî der Şibh-i Kâr", a.e., IV/1, s. 743-760; Nimet Yıldırım, *Fars Edebiyatında Kaynaklar*, Erzurum 2001, s. 24-37; Efsâne Münferid, "Tezkirenüvîst-ı Fârsî", *Dânişnâme-i Cihân-ı İslâm*, Tahran 1380/2002, VI, 772-774.

YUSUF ÖZ

□ TÜRK EDEBİYATI. Osmanlı kültüründe tezkire denildiğinde öncelikle şair biyografilerini içeren eserler (tezkire-i suarâ / tezkiretü's-su'arâ) akla gelmektedir (çesitli konulardaki tezkire örnekleri için bk. *Keşfü'z-zunûn*, I, 338 vd.; *İzâhu'l-meknûn*, I, 271 vd.). Türkçe tezkirelere İran'da yetişmiş Avfî, Ferîdüddin Attâr, Abdurrahman-ı Câmî, Devletşah gibi müelliflerin kitapları örneklik ve kaynaklık ettiğinden Türkçe'deki bu tür eserler Farsça'dakilerle ortak özelliklere sahiptir. İlk Türkçe tezkireler Anadolu sahasında yetişen isimlerin bu eserlere yaptıkları ilâvelerle ortaya konulduğundan tercüme-ekleme-telif denilebilecek bir yapıya sahiptir. Abdurrahman-ı Câmî'nin *Bahâristân*'i ile *Nefehâtü'l-üns*'ü başta Ali Şîr Nevâî ve Sehî Bey olmak üzere Türkçe tezkire müelliflerini büyük ölçüde etkilemiştir. Nevâî'nin *Nesâyimü'l-mahabbe* adlı eseri *Nefehât*'ın, 170 kadar Türk ve Hint süfisinin biyografisinin eklenmesiyle hazırlanmış Çağatayca tercümesidir. *Nefehât*, Lâmiî Çelebi tarafından *Fütûhu'l-mücâhidin li-tervîhi kulûbi'l-müşâhidin* adıyla ve bazı ilâvelerle Anadolu Türkçesi'ne çevrilmiştir. 927

TEZKİRE

(1521) tarihli bu çeviri Anadolu sahasında yazılmış ilk müstakil biyografi kitabıdır.

Şuarâ tezkireleri genellikle şairlerin mahlaslarına veya adlarına göre alfabetik düzenlenmiştir. Şairleri devirlere ve tabakalara göre ayırarak ele alan, her tabakaya giren sanatkarların kendi içinde yine alfabetik olarak sıralandığı tezkireler de kaleme alınmıştır. Âşık Çelebi'nin *Meşâirü's-şuarâ'sı* gibi ebced tertibinde düzenlenmiş az sayıda örnekler de vardır. Sehi Bey'in *Heşt Bihîşt*'i gibi bazılarının özel adı olmakla birlikte şuarâ tezkireleri çoğunlukla müellifinin ismine nisbetle anılır. Tezkireler genelde mukaddime (dîbâce), şairler hakkındaki bilgilere yer veren esas metin ve hâtimeden meydana gelir. Mukaddimelerde eserin sunulduğu kişi veya kişiler hakkında mensur-manzum bir methiye, tezkire müellifinin şiir sanatı, devrin sanat anlayış ve özellikleri hakkındaki düşünceleri ve başta sebep-i te'lîfi olmak üzere eserin yazımıyla ilgili bilgiler yer alır. Hâtimede ise eserin tamamlanma tarihi, yazımında çekilen sıkıntılar, ortaya konan çalışmanın özellikleri, devrin padişahına veya müellifin hâmisine dualar, mevcut kusurlar için af talepleri bulunur. *Sâlim Tezkiresi* gibi bazı örneklerde eserin başında devrin ulemâ ve şuarâsı tarafından yazılan takrizler yer almıştır. Tezkirenin esasını oluşturan biyografiler bölümünde mümkün olduğu ölçüde söz konusu edilen şairin ailesi, hayatı ve yetişmesi, hocaları, yakın arkadaşları ve meslektaşları, diğer eserleri, bazan ilmi-edebî hüviyetine dair bilgiler, hakkındaki rivayetler, devrinde çok beğenilmiş nükteleri, fikirleri ve sanatı üzerine eleştiriler ve şiirlerinden örnekler yer alır. Ancak bütün tezkirelerde bunların hepsine rastlanmadığını belirtmek gerekir. Bunda müellifin ulaşabildiği bilgiler yanında onunla çağdaş veya arkadaş olması, sosyal kişiliği ve çevresi de etkili olmaktadır.

Tezkirelerde, biyografik mâlûmat yanında Türkçe'nin Anadolu'da edebî bir dil olarak gelişim süreciyle ilgili dolaylı bilgiler yanında, devrin şiir dili ve şiir anlayışına dair önemli açıklamalar da yer alır. Ayrıca tezkire müelliflerinin bazı şiirleri değerlendirirken yaptıkları açıklamalarda divan şiiri dünyasını kavramaya yardımcı bilgiler bulunabilir. Özellikle mahallî tabirler, kelimeler ve bunların mânalarıyla ilgili açıklamalar tezkirelerin değerini arttıran hususlardır. Meselâ kendisi de Kastamonulu olan Latîfî, tezkiresinde Necâtî'den bahsederken onun Kastamonu'ya has bazı kelimeleri şiire kattığını belirtip bunların dayan-

dığı âdetlere dair bilgi vermekte, bunlar bilinmeden şiirlerinin anlaşılamayacağını söylemektedir. Dikkat çekici bir diğer husus da tezkire müelliflerinin şiir dilinde mesel kullanımı üzerinde durmalarıdır. Nitekim Türk şiir dilininin Fars etkisinden kurtulmasında ve halkın şiire büyük ilgi göstermesinde Necâtî'nin şiirlerinde atasözleri kullanmasının etkisinin bulunduğu Latîfî tezkiresinden öğrenilmektedir. Ayrıca "Sâfi" mahlasıyla şiir yazan Cezerî Kasım Paşa'dan bahsedilirken onun Anadolu'da şiirde ilk mesel kullanan kişi olduğu ve bu tarzın Necâtî Bey'de kemaline erdığının belirtilmesi de bu türden bir bilgidir.

Şuarâ tezkirelerinde ve tezkire türü diğer eserlerde kullanılan dil ve üslûp Farsça örneklerde görüldüğü gibi genellikle sadelikten uzak olup sanatkaranedir. Bunların dili ve üslûbu Osmanlı Türkçesi'nde inşa dili olarak adlandırılan secili ve sanatkarane nesir özellikleri göstermektedir. Meselâ Sâkib Dede'nin *Seîne-i Neîse-i Mevleviyyân*'i, Esrar Dede'nin *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye'si* Türk nesrinin en ağır metinleri arasına girecek kadar secili ve tahkiyeye dayalı bir inşa üslûbunda yazılmıştır. Bu bakımdan klasik Osmanlı nesrinde sanat gücünü göstermek isteyen müelliflerin tercih ettiği estetik unsurlardan seci, aliterasyon, iştikak, tezat, tenasüp gibi sanatlara dair örnekler şuarâ tezkirelerinde geniş yer bulmuştur.

Anadolu'da tezkire kaleme alma geleneği başlamadan önce şairlerin biyografileriyle ilgili bilgilere Âlî Mustafa Efendi'nin *Kühû'l-ahbâr*'ı gibi genel tarih kitaplarında kısaca yer verilmekteydi. Bu eserdeki şairlere dair bilgilerin Mustafa İsen tarafından *Kühû'l-ahbâr'ın Tezkire Kısmı* (Ankara 1994) adıyla kitaplaştırılması da tarih kitaplarındaki bu tür mâlûmatın tezkirelerle irtibatını göstermektedir. Ali Şîr Nevâî'nin (ö. 906/1501) *Mecâlisü'n-nefâis*'i Türk edebiyatında bilinen ilk şuarâ tezkiresi olup Osmanlı tezkirelerine modellik etmiştir. Biyografisine yer verilen şairlerin büyük kısmı şiirlerini Farsça kaleme aldığı için her iki edebiyat bakımından önemli bir kaynak olan *Mecâlisü'n-nefâis* "meclis" adıyla sekiz bölüme ayrılmış, her bölümde şairler çeşitli gruplara ayrılarak ele alınmıştır. Fahrî-i Herâtî, Sâm Mirza ve Sâdîki-i Kitâbdâr tarafından zeyil yazılan eserin çeşitli neşirleri yapılmıştır (Taşkent 1908; nşr. Suyima Ganiyeva, Taşkent 1961; nşr. Hüseyin Ayan v.dğr., Erzurum 1995; nşr. ve trc. Kemal Eraslan – Naci Tokmak, Ankara 2001) (bk. MECÂLİSÜ'N-NEFÂİS). Esere Sâdîki-i Kitâbdâr'ın

Mecmau'l-havâs adıyla yazdığı zeyilde daha çok hükümdar ve devlet adamlarından şiir söyleyenler anlatılmış, sekiz bölümden ikisi Türk ve İran şairlerine ayrılmıştır.

Anadolu sahasında kaleme alınan ve hemen tamamı müellif yahut eser adıyla ansiklopedide madde başı olarak yer bulduğundan aşağıda haklarında kısa bilgi verilecek başlıca şuarâ tezkireleri şunlardır: 1. *Heşt Bihîşt (Sehi Tezkiresi)*. 945 (1538) yılında yazılan eser Osmanlı sahasındaki ilk şuarâ tezkiresidir. Bir mukaddime ve "bihîşt" (cennet) adını taşıyan sekiz bölümle bir hâtimeden meydana gelir. Eserin ilk bölümü Kanûnî Sultan Süleyman'a ayrılmıştır. İkinci bölümde Kanûnî'ye kadar şiir yazmış divan sahibi padişahlarla şehzadeler anlatılmakta, diğer bölümlerde devlet adamlarından şiir yazarlar, ulemâ sınıfından şairler ve tezkirenin yazılış sırasında hayatta bulunmayan sanatkarlar tanıtılmaktadır. Tezkirenin en geniş bölümü olan altıncı tabaka müellifin bazıları ile bizat görüştüğü şairlere dairdir. "Zikrû'n-nisâ" başlığı altında Zeyneb Hatun ile Mihri Hatun'un tanıtıldığı bölümü Sehi'nin kabiliyetli bulunduğu genç şairlerin anlatıldığı son tabaka izlemektedir. Önce Mehmed Şükrü tarafından yayımlanan eseri (İstanbul 1325) Necati Lugal ve Osman Reşer Almanca'ya tercüme etmiş (İstanbul 1942), tenkitli neşirini Günay Kut gerçekleştirmiştir (Harvard 1978). 2. *Tezkiretü's-şuarâ (Latîfî Tezkiresi)*. Bir mukaddime, üç fasıl ve bir hâtimeden oluşmaktadır. Tertip bakımından daha sonra yazılan tezkirelerin çoğunda görülen bir geleneğin kaynağı olmuştur. Eser iki ana bölüme ayrılmış, birinci bölümde Türk ve İranlı şairlerle şair padişah ve şehzadelere yer verilmiş, ikincisinde eserin yazıldığı tarihe kadar ölmüş bulunan şairlerle düzenlendiği sırada hayatta olanlar anlatılmıştır. Tezkireyi ilk defa İkdâmcı Ahmed Cevdet yayımlamış (İstanbul 1314), Osman Reşer Almanca'ya çevirmiş (Tübingen 1950), ilmi neşirini Ridvan Canım gerçekleştirmiştir (*Tezkiretü's-şuarâ ve tabsiratü'n-nuzemâ*, Ankara 2000). 3. *Gülşen-i Şuarâ (Ahdî Tezkiresi)*. Ahdî, adının ebcedle karşılığı olan 971 yılında (1564) yazmaya başladığı eserini Şehzade Selim'e ithaf etmiş ve Kütahya'da kendisine sunmuştur. Yalnız çağdaş olan şairleri ele alması bakımından diğer tezkirelerden ayrılan eserin ilk tertibinden sonra değişik zamanlarda yapılan ilâvelerle şair sayısı değişiklik gösteren birbirinden farklı nüshaları ortaya çıkmıştır. Ahdî önce üç bölümden oluşan kitabını yeni isimler ekleyerek dört bölüme çıkarmış ve mev-

cut bilgileri geliştirmiştir (nşr. Süleyman Solmaz, *Ahdi ve Gülşen-i Şuarâsı*, Ankara 2005). Eserde değer kazandıran en önemli taraf, başka hiçbir kaynağa geçmemiş, büyük çoğunluğu Osmanlı ülkesinin doğusunda yaşamış şairleri tesbit etmiş olmasıdır. **4. Meşâirü's-şuarâ** (*Âşık Çelebi Tezkiresi*). Âşık Çelebi'nin 976'da (1568) tamamladığı eserde diğer tezkirelerden farklı olarak dönemin sosyal hayatı da anlatılmaktadır. Kitabın baş tarafına uzunca bir mukaddime koyan Âşık Çelebi önce şiir ve şairden bahsetmiş, ardından Osman Gazi'den II. Selim'e kadar Osmanlı padişahlarına yer vermiş, bunların zamanında yaşayan şairler üzerinde durmuştur. Eserinin Latîfî'nin tezkiresinden farklı olması için ebced tertibini tercih eden müellif, devrin tanınmış şahsiyetlerine yakınlığı ve babasının arkadaşlarıyla münasebeti dolayısıyla birçok hususta önemli bilgilere yer vermektedir. Bunun yanında konaklar, bahçeler, hamamlar, buralarda kurulan şiir meclisleri, sahaf dükkânları, bazı tekkeler şairlerin bir araya geldiği yerler olarak tasvir edilmiştir. Âşık Çelebi hayatını Rumeli'de geçirdiğinden tezkirede yer alan şairlerin büyük çoğunluğunu bu bölgeden yetişenler oluşturmaktadır. Eserin 424 şairin yer aldığı British Library nüshası (Or., nr. 6434) Âşık Çelebi'nin hayatına dair bir önsöz ve indeksle birlikte G. M. Meredith Owens tarafından yayımlanmıştır (*Meşâirü's-şuarâ or Tezkere of 'Âşık Çelebi*, London 1971). Bu neşirde eserin yirmi yedi nüshası tesbit edilmiş, Filiz Kılıç doktora tezinde (*Meşâirü's-şuarâ: İnceleme-Tenkitleli Metin*, I-III, İstanbul 2010) eserin otuz nüshasını belirlemiştir. **5. Tezkiretü's-şuarâ** (*Kınalızâde Hasan Çelebi Tezkiresi*). 994 (1586) yılında yazılan eser yer verdiği şair sayısının çokluğu bakımından tezkireler arasında ikinci sırada gelmektedir. Müellifin, hocası Sâdeddin Efendi'ye ithaf ettiği eser üç bölümden meydana gelmekte, birinci bölümde şair padişahlara, ikinci bölümde şehzadelere, üçüncü bölümde diğer şairlere alfabetik sırayla yer verilmektedir. İnşa üslûbunu kullanan Hasan Çelebi dilinin sadeliğinden dolayı Latîfî'yi eleştirmekte, şairleri anlatırken onların sanat seviyelerine uygun bir üslûp ortaya koyarak nesirdeki kudretini göstermektedir. Ayrıca kendi zamanında yaşayan şairler hakkında başka yerlerde bulunamayacak bilgiler vermektedir. İbrahim Kutluk tarafından tenkitli neşri yapılan (I-II, Ankara 1978-1981) eser üzerinde Aysun Sungurhan Eydurhan bir doktora çalışması hazırlamıştır (Kınalızâ-

de Hasan Çelebi, *Tezkiretü's-şuarâ: İnceleme-Tenkitleli Metin*, I-II, Ankara 2009). **6. Beyânî Tezkiresi**. Mustafa Beyânî'nin 1000 (1592) yılında tamamladığı eser *Kınalızâde Tezkiresi*'nin kısaltılmış şeklidir. Beyânî, daha sonra şöhret bulduğu için Kınalızâde'de yer almayan bazı şairlere esere eklemiştir. Aysun Sungurhan Eydurhan'ın yüksek lisans çalışmasına konu olan eseri (*Beyânî Tezkiresi: İnceleme-Tenkitleli Metin*, Ankara 1994) İbrahim Kutluk yayımlamıştır (*Tezkiretü's-şuarâ*, Ankara 1997). **7. Riyâzü's-şuarâ** (*Riyâzî Tezkiresi*). Mehmed Riyâzî'nin I. Ahmed'e ithaf ettiği eserde başlangıçtan tezkirenin yazıldığı 1018 (1610) yılına kadar 424 şaire yer verilmektedir. Şair padişahlar kronolojik sırayla, diğer şairler alfabetik olarak kaydedilmiştir. *Riyâzü's-şuarâ*, şiir anlayışı ve şairler hakkında dîbâcesinde mevcut değerlendirmeler yanında şairlerin ölümlüyle ilgili bilgiler ve düşürülen tarihlerin aktarılmasıyla öne çıkmaktadır. Eser üzerinde Namık Açıköz yüksek lisans çalışması yapmıştır (1982, AÜ DTCF). **8. Zübdetü'l-eş'âr** (*Fâizî Tezkiresi*). Kafzâde Fâizî'nin 514 şair hakkında kısa notlar ve çok sayıda şiir örnekleri içeren antoloji niteliğindeki eseridir. Bilinen üç nüshası içinde en eskisi ve en çok şaire yer veren yazması Süleymaniye Kütüphanesi'ndedir (Şehid Ali Paşa, nr. 1877). **9. Tezkire-i Yümnî** (*Yümnî Tezkiresi*). Müellifi Mehmed Sâlih Yümnî'nin ölümü üzerine (ö. 1073/1662) yarım kalan eser yalnız yirmi dokuz şairi içerir (nşr. Sadık Erdem, *Türk Dünyası Araştırmaları*, sy. 55 [İstanbul 1988], s. 85-112). **10. Tezkire-i Rızâ** (*Rızâ Tezkiresi*). Seyyid Mehmed Rızâ'nın 1050 (1641) yılında tamamlayıp Sultan İbrâhim'e sunduğu eser *Kınalızâde Hasan Çelebi Tezkiresi*'nin zeylidir. İkdâmcı Ahmed Cevdet'in bastırdığı (İstanbul 1316) eser üzerinde Gencay Zavotçu bir yüksek lisans tezi hazırlamış (1993, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), M. Sadık Erdağı ise eski baskısının tıpkıbasımını gerçekleştirmiştir (Ankara 2002). **11. Zeyl-i Zübdetü'l-eş'âr** (*Âsum Tezkiresi*). Seyrekzâde Mehmed Âsum tarafından Kafzâde Fâizî'nin *Zübdetü'l-eş'âr*'na zeyil olarak hazırlanmış olup tezkireden ziyade bir antoloji niteliğindedir. Eserde 1620-1675 yılları arasında yetişen 124 şair hakkında kısa bilgi verilmiş, tanınmış olanlarından bol örnek aktarılmıştır. **12. Teşrifâtü's-şuarâ** (*Güftî Tezkiresi*). Güftî Ali'nin (ö. 1088/1677) ilmiye mensubu çağdaş şairleri manzum olarak tanıttığı eser üzerinde Kâşif Yılmaz'ın hazırladığı doktora tezi ya-

yımlanmıştır (*Güftî ve Teşrifâtü's-Şuarâsı*, Ankara 2001). **13. Tezkire-i Mücîb** (*Mücîb Tezkiresi*). Mustafa Mücîb 1122'de (1710) yazdığı eserde IV. Murad ile 100 civarında şairi anlatmıştır. Eserle ilgili Kudret Altun'un hazırladığı yüksek lisans tezi basılmıştır (*Tezkire-i Mücîb*, Ankara 1998). **14. Nuhbetü'l-âsar min fevâidü'l-eş'âr** (*Safâyî Tezkiresi*). Safâyî Mustafa Efendi'nin Damad İbrâhim Paşa'ya sunduğu eser *Rızâ Tezkiresi*'nin zeylidir. Eserde 1050-1132 (1641-1720) yılları arasında yaşayan şairlere yer verilmiştir. Devrin ileri gelen âlimlerinden on sekiz kişinin takriziyle başlayan tezkirede 486 şairin alfabetik sıraya göre biyografisi ve şiirlerinden örnekler bulunmaktadır. Nuran Altuner eserin edisyon kritiğini yaptığı bir doktora tezi hazırlamış (1989, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü), Pervin Çapan'ın edisyon kritik yapmadan hazırladığı yüksek lisans tezi basılmıştır (Ankara 2005). **15. Tezkire-i Sâlim** (*Sâlim Tezkiresi*). Sâlim Mehmed Emin Efendi'nin Şeyhî'nin *Vekâiyü'l-fuzalâ'sı* ile *Safâyî Tezkiresi*'nden faydalanarak hazırladığı eserde 1099-1134 (1688-1722) yılları arasında yaşamış 423 şair yer almaktadır (İstanbul 1315; nşr. Adnan İnce, *Tezkiretü's-şuarâ*, Ankara 2005). **16. Nuhbetü'l-âsar li-zeyli Zübdetü'l-eş'âr** (*Beliğ Tezkiresi*). İsmâil Belîğ'in Kafzâde Fâizî'nin tezkiresine zeyil olarak yazdığı eserde 1030 (1621) yılından 1139 (1726) yılına kadar çoğu Bursa'da yetişen 414 şair hakkında kısa bilgiler ve şiirlerinden örnekler mevcuttur. Müellif hattı tek nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunan tezkireyi (TY, nr. 1182) Abdülkerim Abdülkadiroğlu yayımlamıştır (Ankara 1985). Belîğ'in Baldırzâde Mehmed Efendi'nin *Ravza-i Evliyâ'sı* esas olarak hazırladığı *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân* ve *Vefeyât-ı Dânişverân-ı Nâdiredân* adlı eseri de tezkire / tabakat niteliği taşımaktadır. Eser eski yazıyla basılmıştır (Bursa 1302). **17. Âdâb-ı Zurefâ** (*Râmiz Tezkiresi*). Râmiz Hüseyin tarafından 1198'de (1784) *Sâlim Tezkiresi*'ne zeyil olarak hazırlanan eserde 1132-1198 (1720-1784) yılları arasında yetişmiş 376 şair hakkında ayrıntılı bilgi verilir. Tezkire üzerine Sadık Erdem'in yaptığı doktora çalışması neşredilmiştir (*Râmiz ve Âdâb-ı Zurefâ'sı: İnceleme-Tenkitleli Metin-İndeks-Sözlük*, Ankara 1994). **18. Silâhdar Tezkiresi**. Silâhdarzâde Mehmed Emin'in yazdığı eserde 1164-1204 (1751-1789) yılları arasında vefat etmiş şairlerin çoğunun sadece adları zikredilmekte ve şiirlerinden örnekler aktarılmaktadır (Millet Ktp., Ali Emîrî Efendi

TEZKİRE

di, Tarih, nr. 795; İÜ Ktp., TY, nr. 2557). **19.** *Nuhbetü'l-âsar min fevâidü'l-eş'âr* (*Safet Tezkiresi*). Kerniksizzâde Saffet Mustafa 1197'de (1783) kaleme aldığı eserde Safâyî tezkiresindeki şairlerin bir kısmını çıkararak ve aldıklarını kısaltarak, bazılarını "hâtıra" başlığı altında fıkralar ekleyerek 330 civarında şaire yer vermiştir. Öğlunun yazdığı tek nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (TY, nr. 6189). **20.** *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyeye* (*Esrar Dede Tezkiresi*). Esrar Dede'nin (ö. 1211/1797) Şeyh Galib'in isteği üzerine kaleme aldığı eser 200'ü aşkın Mevlevî şairini ihtiva etmektedir. Ali Enver tarafından kısaltılarak Semâhâne-i Edeb adıyla yayımlanan (İstanbul 1309) tezkire üzerine İlhan Genç'in hazırladığı doktora tezi basılmıştır (*Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyeye*, Ankara 2000). **21.** *Tezkire-i Şuarâ* (*Şefkat Tezkiresi*). Seyyid Abdülfettâh Bağdâdî (ö. 1242/1826), antoloji niteliğindeki tezkirelerin son halkasını teşkil eden bu eserinde I. Mahmud devrinden başlayarak 1229'a (1814) kadar gelen seksen dört yıllık zaman diliminde yaşayan 125 şairi ele almıştır. Murat Önder eser üzerinde *Şefkat ve Tezkire-i Şuarası* adıyla bir yüksek lisans çalışması hazırlamıştır (2006, Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü). **22.** *Mecmûatü't-terâcim* (*Tevfik Tezkiresi*). Tevfik Efendi'nin 1242'de (1826) yazdığı eser 1000 (1592) yılından sonra ölen 542 şairi ihtiva eder. Bazı meşhur Arap ve İran şairlerine de yer verilen tezkirenin tek nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndedir (TY, nr. 192). **23.** *Bağçe-i Safâ-endûz* (*Esad Efendi Tezkiresi*). Vak'anüvis Sahaf- lar Şeyhizâde Esad Efendi'nin *Sâlim Tezkiresi'*ne zeyil olarak yazdığı eserde onun bıraktığı yerden itibaren 1135-1251 (1723-1835) yılları arasında yaşayan 205 şairin kısa biyografileri kaydedilmektedir. Eserin girişinde bir şuarâ tezkiresinde bulunması gereken özelliklerle önemli tezkire yazarlarından bahsedilir. Süleymaniye Kütüphanesi'nde müellif hattı nüshasındaki (Esad Efendi, Yazma Bağışlar, nr. 185) bazı kayıtlardan eserin müsvedde halinde kaldığı anlaşılmaktadır (nşr. Rıza Oğraş, *Esad Mehmed Efendi ve Bağçe-i Safâ-endûz'u*, Burdur 2001). **24.** *Tezkire-i Şuarâ* (*Ârif Hikmet Tezkiresi*). Şeyhülislâm Ârif Hikmet Bey eserde 1000-1252 (1592-1836) yılları arasında yetişen 203 şairin hayatını anlatmakta ve şiirlerinden örnekler vermektedir. Ali Emîrî Efendi'nin hattıyla elde mevcut tek nüshasında (Millet Ktp., Ali Emîrî Efendi, Tarih, nr. 789) bazı şairlerden bir iki satırla söz edilmesi, şiirlerinden örnek

verilmeyip yerlerinin boş bırakılması eserin tamamlanmadığını düşündürmektedir. Ârif Hikmet Bey'in Buhara, Besni, Dağıstan, Dehlev, Hârizm, Kâbil, Kerkük, Senandec gibi yerlerde yaşamış 132 şairi de eserine alması tezkireyi önemli kılmaktadır. **25.** *Hâtimetü'l-eş'âr* (*Fatîm Tezkiresi*). Fatîm Efendi'nin 1853'te tamamladığı eserde *Sâlim Tezkiresi* sonrasında 1269 (1853) yılına kadar yetişmiş 672 şaire yer verilmiştir (İstanbul 1271). XVIII. yüzyıl sonrası Türk edebiyatı tarihi için başlıca kaynak hizmeti gören *Hâtimetü'l-eş'âr* şuarâ tezkirelerinin şair sayısı bakımından en zengin olanıdır. Mehmed Süreyyâ'nın *Sicill-i Osmânî*'sinin başlıca kaynağını teşkil eden eserden İbnülemin Mahmud Kemal *Son Asır Türk Şairleri*'nde faydalanmıştır. *Hâtimetü'l-eş'âr*'ın bir özelliği de yenileşme dönemi eğitim tarihine dair malzeme ihtiva etmesidir. Bu eserle klasik tezkireler devri kapanmış sayılır.

Ancak konu üzerinde sürdürülecek çalışmalar yeni eserlerle karşılaşmaya, tezkire literatürünü zenginleştirmeye müsait görünmektedir. Nitekim Mes'ad Süveylim Ali eş-Şâmân, Medine Ârif Hikmet Kütüphanesi'ndeki yazmalar arasında Şehrebanlı Hatîbî tarafından kaleme alınmış XVIII. yüzyılın ikinci yarısı ile XIX. yüzyılın başlarında Bağdat ve civarında yaşamış yetmiş beş Türk şairinden bahseden *Tezkire-i Şuarâ-yı Bağdâd* adlı eseri tesbit etmiştir. Çoğu şair hakkında tek kaynak olan tezkire Mehmet Akkuş tarafından neşredilmiştir (İstanbul 2008).

Daha sonra da şairlerle ilgili olarak tezkire türünde veya buna benzer antolojito- plu biyografi özelliklerine sahip bazı eserler kaleme alınmıştır. Bunların başlıcaları arasında Muallim Nâci'nin *Osmanlı Şairleri* (İstanbul 1307) ile *Esâmî*'sini (İstanbul 1308) zikretmek gerekir. Cemal Kurnaz tarafından yeni yazıya aktarılan ilk eserde (Ankara 1986) alfabetik sıraya veya kronolojiye uyulmaksızın yirmi altı şair genişçe ele alınmış, ikincisinde ise zeyiliyle birlikte 700'den fazla isimden bahsedilmiştir. Hacıbeyzâde Ahmed Muhtar ise tezkirelerden derlediği bilgilerle *Şair Hanımlarımız* (İstanbul 1311) adlı eserinde yirmi beş kadın şair hakkında bilgi vermiştir (nşr. Adem Ceyhan, bk. bibl.). Bu grupta değerlendirilebilecek diğer belli başlı eserler şunlardır: *Kâfile-i Şuarâ*. Çaylak Tevfik (ö. 1311/1893) tarafından yazılmış olup "Derviş" maddesine kadar gelen eser, eski ve yeni 287 Türk şairinin biyografisini ve eserlerinden örnekleri içermektedir; otuz dokuz çağdaş şair hakkındaki bilgiler biz-

zat kendilerinden alındığı için önem taşır (İstanbul 1290-1293). *Mecma-ı Şuarâ ve Tezkire-i Üdebâ*. Mehmed Sirâceddin'in hazırladığı eser basılmış (İstanbul 1325), ayrıca Mehmet Arslan tarafından yeni harflere aktarılmıştır (*Mecma-ı Şuarâ ve Tezkire-i Üdebâ*, Sivas 1994). *Tezkire-i Şuarâ-yı Âmid*. Ali Emîrî Efendi'nin Diyarbakır'da yetişen 217 şairin biyografisini içeren eserinin sadece yetmiş üç şairi kapsayan I. cildi yayımlanmıştır (İstanbul 1327). Müellifin *İşkodra Şâirleri* de neşredilmiş (haz. Hakan T. Karateke, İstanbul 1995), *Yanya Şâirleri*, *Osmanlı Şâirleri* gibi kitapları ise basılmamıştır. *Son Asır Türk Şairleri*. İbnülemin Mahmud Kemal tarafından Fatîm tezkiresine zeyil şeklinde yazılmakla beraber 1800'lü yılların daha öncesinden 1941 yılına kadar gelen eser Fatîm Efendi'nin yaşadıkları halde kendilerinden haberdar olmadığı, haklarında bilgi edinemediği için tezkiresine almadığı şairlerle biyografileri yetersiz kalmış şairleri de içine almaktadır. Bu hacimli eserde 566 şairin hal tercümesine yer verilmektedir. İbnülemin yaptığı araştırmalarla eserini sağlam bir zemin üzerine kurmuş, kolayca elde edilemeyecek bilgiler vermesi onu vazgeçilmez bir kaynak haline getirmiştir. *Son Asır Türk Şairleri* 1930 yılından itibaren basılmış, ardından tıpkıbasımı yapılmış (I-IV, İstanbul 1980), son olarak Kayahan Özgül tarafından gözden geçirilip yeniden yayımlanmıştır (Ankara 2000). *Türk Şairleri*. Sadettin Nüzhet Ergun'un şuarâ tezkirelerini ve belli başlı kaynakları tarayarak hazırladığı eser yazarın ölümü üzerine (1946) yarım kalmış olup 1074 şair ve eserlerinden örnekler içermektedir (I-III, İstanbul 1936). *Bektaşî Şairleri* (İstanbul 1930). Yine Sadettin Nüzhet Ergun tarafından hazırlanmış olup eserde alfabetik sırayla şairlerin kısa hal tercümelerine ve şiirlerinden örnekler yer verilmektedir. Eklerle birlikte 180 ismin bulunduğu kitap, müellif tarafından 1944'te genişletilip üç cilt halinde (I ve II. ciltler bir arada) tekrar yayımlanmıştır. *Tuhfe-i Nâilî*. Mehmet Nâil Tuman (ö. 1958) şuarâ tezkireleri başta olmak üzere birçok kaynaktan yararlanarak hazırladığı esere Cumhuriyet dönemi şairlerini de eklemiştir. Eser, Türk edebiyatındaki tezkirecilik geleneğinin XX. yüzyıldaki son ve önemli örneği olup tek nüshası İstanbul Üniversitesi Şarkiyat Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (nr. 3002/4091). *Tuhfe-i Nâilî*, Cemal Kurnaz ve Mustafa Tatcı tarafından neşredilmiştir (*Divan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri*,

Ankara 2001). Araştırmacılara kolaylık sağlamak üzere yirmi sekiz tezkiredeki isimlerin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü* (haz. Haluk İpekten, Mustafa İsen, Recep Toparlı, Naci Okçu, Turgut Karabey, Ankara 1968) adlı eseri de zikretmek gerekir.

BİBLİYOGRAFYA :

Keşfü'z-żunûn, I, 338 vd.; *İzâhu'l-meknûn*, I, 271 vd.; J. Steward-Robinson. *Ottoman Tezkere-i Şu'arâ Literature; its Development and its Value as Literary Criticism* (doktora tezi, 1959), The University of Edinburgh; a.m.f., "The Tezkere Genre in Islam", *JNES*, XXIII (1964), s. 57-65; a.m.f., "The Ottoman Biographies of Poets", a.e., XXIV/1-2 (1965), s. 57-74; Ağah Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 1973, I, 249-396; Harun Tolasa, *Sehî, Latîfî, Âşık Çelebi Tezkirelerine Göre 16. Yüzyılda Edebiyatı Araştırma ve Eleştirisi*, İzmir 1983; Halûk İpekten, *Türk Edebiyatının Kaynaklarından Türkçe Şu'ara Tezkireleri*, Erzurum 1988; a.m.f. v.dğr., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Ankara 1988, s. 14; a.m.f. v.dğr., *Şair Tezkireleri*, İstanbul 2002; Pervin Çapan, *18. Yüzyıl Tezkirelerinde Edebiyat Araştırma ve Tenkidi* (doktora tezi, 1993), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; Mustafa İsen, *Ötelerden Bir Ses: Divan Edebiyatı ve Balkanlarda Türk Edebiyatı Üzerine Makaleler*, Ankara 1997, s. 1-75, 209-229; Filiz Kılıç, *XVII. Yüzyıl Tezkirelerinde Şair ve Eser Üzerine Değerlendirmeler*, Ankara 1998; a.m.f., "Edebiyat Tarihimizin Vazgeçilmez Kaynakları: Şair Tezkireleri", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, V/10, İstanbul 2007, s. 543-564; M. Fatih Köksal, "Türkçe Şuara Tezkireleri Üzerine Yapılan Çalışmalar Bibliyografyası", *Klasik Türk Şiiri Araştırmaları*, Ankara 2005, s. 243-261; W. G. Andrews, "Devletten İmparatorluğa: İlk Klasik Dönem (1543-1600), Osmanlı Şair Biyografileri (Tezkireler) ve Osmanlı Edebiyat Eleştirisi" (trc. Yurdanur Salman), *Türk Edebiyatı Tarihi* (ed. Talât Sait Halman v.dğr.), Ankara 2006, II, 117-120; Mustafa Durmuş, *Osmanlı Sahası Türkçe Şair Tezkirelerinin Üslup Özellikleri* (doktora tezi, 2007), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; a.m.f., "Osmanlı Sahası Türkçe Şair Tezkirelerinin Söz Varlığı Üzerine", *Bilgi*, sy. 54 (2010), s. 93-114; Namık Açıkgöz, "Tezkirelere Göre 16. Asrın Sonuna Kadar Türk Edebi Kültür Hayatı", *Türkiye Günlüğü*, sy. 11, Ankara 1990, s. 114-123; a.m.f., "Tezkirelerde Yapı ve Yapı Terminolojisi", *İlmî Araştırmalar*, sy. 9, İstanbul 2000, s. 7-22; Ahmet Kartal, "Ali Şir Nevâinin Mecâlisun-Nefâis İsimli Tezkiresi ve XVI. Asırda Yapılan Farsça İki Tercümesi", *Bilgi*, sy. 13, Ankara 2000, s. 21-65; Adem Ceyhan, "Ahmed Muhtar Bey'in Şair Hanımlarımız İsimli Eseri", *Türkiye Araştırmaları*, sy. 8, Konya 2000, s. 299-350; Azmi Bilgin, "Mehmed Tevfik Efendi'nin Mecmûatü't-terâcim'inin Edebiyat Tarihimizdeki Önemi", *İlmî Araştırmalar*, sy. 17 (2004), s. 83-88; İsrâfil Babacan, "16. Asırda Osmanlı Sahası Şairleri Hakkında Yazılmış Tezkire-i Mecâlis-i Şu'arâ-yı Rûm Adlı Tanınmayan Bir Tezkire", a.e., sy. 40 (2007), s. 1-16; Abdülkadir Karahan, "Tezkire", *İA*, XII/1, s. 226-230.

MUSTAFA UZUN

TEZKİRE

(تذكرة)

Osmanlı bürokrasisinde kalemler ve kişiler adına yazılmış özet belgelerin adı.

Sözlükte "anmak" mânasındaki **zıkr** kökünden türeyen **tezkire**, Osmanlı diplomatiğinde çeşitli bürolar veya kişiler tarafından kaleme alınan ve konuyu özet halinde açıklayan belgeler için kullanılmış olup pek çok türü vardır. Bunlar arasında, 1830'lu yıllardan başlayarak padişah adına Mâbeyin başkâtibi tarafından yazılan irade tezkireleri hem resmî ve hususi hem de re'sen veya arz tezkiresi hâmişine yazılanlar şeklinde ayrılır. "Tezkire-i ma'rûza" da denilen arz tezkireleri yine aynı zamanda görülür. Bunlar bir konunun padişaha arzı için sadrazam tarafından Mâbeyin başkâtibine yazılan evraktır. Sadrazamın resmî dairelere ve genellikle nezâretlere gönderdiği tezkireler "tezkire-i sâmiyye" (sadâret tezkiresi) adı verilir. Bu tezkirelerde de konu arz tezkirelerinde olduğu gibi özetlenmiştir. Nezâretler veya şeyhülislâmlarca yazılan tezkireler "tezkire-i aliyye" adını taşır ve yollayan kurumun özel kâğıdına yazılmıştır. Hemen altında gönderilen müessesenin adı bulunur. Divandan yazılacak emirlerin asıllarının kaleme alınması için ilgili kaleme yazılan tezkirelere "emir (hüküm) tezkiresi" denir (BA, Cevdet-Maliye, nr. 8995). Bunlarda sadece emrin yazılacağı kişinin adı veya sıfatı bulunur, fermanlardaki gibi uzun elkâb ve dua cümlelerine yer verilmez, nakil kısmına geçilir. Altına tarih konur, kâğıdın arkasında çıktığı kalemi ve fermanın yazılış tarihini gösteren notlar yer alır. Berat tezkiresi de emir tezkiresi gibi beratın yazılması için ilgili kaleme gönderilen evrakta (BA, A. DFE, Dosya, nr. 1/96-1). Beratta yer alacak hususlar belirtildikten sonra tarih ve mühür konurdu. Davet tezkiresi çeşitli vesilelerle yapılacak toplantılarda bulunması istenen kişilere yollanırdı. Bunlarda davetin sebebi, tarihi ve yeri bildirilirdi. Davetiyelerin kimden kime yazılacağı da önemli bir husustu. Davetiyelere kozak takılıp kırmızı mumla mühürlenirdi.

Osmanlı İmparatorluğu içinde seyahat edecek yerli halk veya yabancılar Tanzimat öncesinde yol hükmü, Tanzimat sonrasında mürur tezkiresi almak mecburiyetindeydi. Bu tezkirelerde seyahat edecek kişinin adı, eşkâli, gideceği yer vb. hususlar kaydedildiği gibi silâh taşıyıp taşı-

madığı ve hastalığı bulunmadığı da belirtilirdi. Bu tezkire bir yere giriş çıkışlarda gösterildiğinde şerh konup mühür basılırdı. Esâme (esâmî) denilen yeniçerilerin ulûfe tezkirelerinde istihkak sahibinin adıyla birlikte baba adı veya memleketiyle yevmiye miktarı yazılırdı; bunların özel bir yazılış tarzları vardı. Tezkirenin altında tarih kaydedilir ve yeniçeri ağasının beyzî mühürü basılırdı. Memuriyet tevchilerinde verilecek berat için yazılacak tezkireye "ruûs tezkiresi" denmekteydi (BA, A. RSK, nr. 1201. I. 13; D. BŞM, nr. 20/17, 46). Tezkirenin kime, niçin verildiği açıklanır, alta özel bir şekilde yazılmış tarih konur, bunun aşağısında buyuruldu ve defterdarın kuyruklu imzası yer alırdı. Edâ tezkiresi bir borç, meselâ mültezimin hazineye olan borcu veya kira gibi bir ödemenin yapıldığını belgelemek üzere alan tarafından verilen bir evrakta (TSMA, nr. E 10123/160). Ödemelerin neye, kaç aylığa veya hangi taksite ait olduğu üstte şiyâkat, alta divanî kırmızı ile yazılırdı.

Maliyeden verilen tezkireler şekil bakımından diğerlerinden farklılık gösterir. Bunlardan hazineye giren paraya ait olan

Berat tezkiresi (BA, A. DFE, Dosya, nr. 1/96-1)

